

Приватизиране на историята или илюстрация на отсъствието

Румяна Лебедова

Privatization of the history or illustration of the absence: The article investigates the entry of images and plots based on rules (canons) in caricatures in Bulgarian literature. This entry is an opportunity of verification of the moral value through the time. It is also a possibility of exposing of the demagoguery through the works of art.

Key words: rule, controversy, satire, literature, pictorial arts, analogy

ВЪВЕДЕНИЕ

Сатирата е своего рода илюстрация на същността в политическия и в духовния живот на обществото – изобразявано като наличие и като отсъствие. В този смисъл тя е призвана да бъде сеизмограф за трусовете, които биха имали катастрофално значение за общността – тя е констатация, но и пророчество; прозрение, но и предупреждение – визия на агресивно осезаемото, което от своята единичност назрява в модел, но и на отсъствието. Чрез съзнателно етично и идейно дистанциране от реалността, в която са деформирани ценности, сатирикът заема позиция на активно противоборство спрямо тази действителност. Той всъщност е обвързан с нея чрез проявеното будно обществено чувство; чрез направените съпоставки, обусловени както от познаването на конкретната ситуация, така и от богатата обща култура. И при все, че истината е многолика, мярата за духовен ръст и за морал на личността се изразява най-често в готовността за ангажираност с ясни параметри. В този смисъл сатирикът встъпва в ролята на съвест и съдник на своето време, а наблюденията над сатиричните рисунки дават възможност да се открият властващи тенденции в обществения и в духовния живот на общността.

Карикатурата е израз на свръхсубективизъм - огледало на нравствени принципи и идейни убеждения, които, ако и да са в ущърб на естетичността, цялостно и категорично визират гражданската позиция и съзнание на автора. Тя е обвързана със злободневни проблеми, с политически идеи и събития. Целта ѝ е да разобличи обществени пороци и да осъди нравствената поквара. По думите на Ил. Бешков карикатурата се явява там, където се е зародило омерзяване у човека и между хората:

...Облечена в средствата на изкуството, тя добива силата на разложения атом. Тя е именно разлагане на нравствения атом, при което се освобождават мощници истини и...лъжи ...[1]

Дори когато борави с изразни средства, максимално опростени и изчистени от всякаква изобразителна сложност, карикатуристът е далеч от наивитета и спонтанността на опростенческото мислене. Той притежава интелектуалната зрялост и проникновението на личност, способна да улови и пресъздаде парадокса на ситуацията; да открие болното и алогичното; да постави акценти върху явления, лица и тенденции, като пародийно преобръща смисъла и го пресъздава в гротескови образи. Карикатуристът разчита на асоциативността, в изображението акцентира върху синтетичното, което превръща афористичността, фрагментарността и недоизказаността в отворени полета за диалог. Той борави с изразните възможности на смешното в цялата му богато нюансирана гама – от ведрия хумор до гротеската и пародията, които деформират. Изключително функционална в случая е естетиката на грозното.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Карикатурното изображение няма претенциите за художественост. То не търси естетически ефекти, а насочва цялата смислово-емоционална енергия към идейното внушение, което въздейства непосредствено и цели бърза ответна реакция [2]. Сама по себе си карикатурата е персонафицирана идея. Нейната специфика и еднопосочност я поставят в позицията на недостатъчност от гледна точка на високото изкуство, макар че поражда сериозна интелектуална провокация. Въздействието обаче не е чувствено, артистично, нюансирано или психологически усложнено. То е по-скоро умозрително – търсещо оценъчност, поставящо във фокус определен кадър, в който се избягва излишната бързивост или повествователност. е заредена с нравствен патос. Зад примитивизма на рисунъка надничра оголено послание, което е експлицирано вербално и невербално. Сдвояването на смисъла има стойността на присъда. Категорично изведена, тя рядко допуска колебание в интерпретацията.

Често иконичните образи на нацията са вписвани в определен социален, исторически и духовен контекст като идеен и нравствен контрапункт на доминиращите явления. Превърнати в своего рода лакмус за чистотата на мотивите и основанията, те са неоспоримо възвишени. Те са необходимата мяра за жизнеността на морални принципи и идеали, определящи националното ни достойнство, а и даващи възможност да узнаем и понесем истината за себе си.

Чрез българската литература и изобразително изкуство образите на Ботев и Левски са сакрализирани. Като част от националната митология те имат двойно битие – образци за подражание, но и коректив спрямо определени светогледни позиции и поведенчески модели. В този смисъл въвличането им в карикатурни изображения предполага наличието на антитези. Взаимното обосноваване на полярните ценности в художественото поле изисква интерпретаторът да бъде разнопосочен в мисленето и преживяването си – той е едновременно “включен” в системата от представи, изградени и утвърдени от колективната памет, призвани да заздравят връзката с миналото и да опазват жизнеността на разказа за “величието на нацията”, и в автономния художествен свят на текста /вербален или невербален/, фиксира субективната гледна точка на автора. Разчитането на смисъла и преживяването на художественото послание предполага знания и компетентности, основаващи се на съпоставителност, при която се регистрират основно разминаванията. Актуализирането на трайно кристализирани представи и вписването им в нов исторически и културен контекст неизбежно ни поставя пред въпросите вярност към буквата или към духа се търси, доколко проекциите са пресемантизиращи и доколко опосредстването на образа и употребата на канонични представи универсализира конкретния случай.

Ореолът на святост, който носят Ботев и Левски в националното ни съзнание, активизира в идеен и в емоционален план внушенията на иконния тип изображение; обвързаността със словото и делото им обуславя известна илюстративност; акцентът върху идеите им – активизира плакатния тип експресивност; вписването им в идейни и нравствени конфликти е предпоставка за пораждаване на полемичност и изобличителност – специфични за карикатурата. Но не липсата на жанрова отчетливост е важна в случая, а това, че вписани в общия тон на възхвалата, те звучат в дисонанс на патетиката, тъй като най-често представят “великите българи” като фигури на отсъствието. Такъв поглед проблематизира наличието като хипотетичност, очертава празнотата между “заклинанията” и реалността, припомня потребността от “примери”, но и несъотнесимостта в приложението на мотива “на полза роду”, превърнат в основание и оправдание на различни идеологически режими. Идеализираните образи на възрожденците са противопоставени на властващи тенденции в настоящето – дистанцията /в идеен и етичен план/ е подчертавана чрез внушението за монументалност, реализирано чрез позицията им

в композиционната схема, диспропорциите, мащабното несъответствие, светлосенките и графичните контрасти. Поставени на пиедестал или в рамка, тези образи са неизменно свързани с паметта и миналото, но примерът им се оказва често приватизиран от силните на деня или откровено неадекватен според оцеляващите във времето.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

За разлика от живописните творби на изобразителното изкуство, в които често е използвана иконографската схема на Апостола и Воина и които пресъздават основно моменти от живота на героите, сатиричните изображения “пишат” сюжета на тяхното съществуване в друго време – времето на “признателните потомци”. Артефактите илюстрират част от изпитанията на “жизнения проект”, според който националната идеология определя “абсолютните” императиви и гарантира моралните устои на общността. Героите, персонифицирали определен тип нравственост, са драматично вписани в ситуации, при които следването на авторитетите и правилата или е отречено, или е имитативно, или е манипулативно. При което остава блудкавия вкус на усещането за “залез на дълга” /Ж. Липовецки/. Представените като “икони” – в тяхната предварително зададена идеалност, са всъщност непоклатимо устойчиви пред ронливия бряг на времето и на променящите се ценности, защото авторитетът им се основава на саможертвата.

Отсъствието на техните принципи в настоящето или преекспонирането им е в еднаква степен знак за пропадналите илюзии за безкористност. Едновременно с това обаче е и израз на вярата, че моралните примери са хоризонт за определяне на личностната позиция и отговорност не само за твореца.

Бележки:

1. Бешков, Ил. Слово. Варна, 1981, с.101.

2. Райко Алексиев очертава различни нюанси в степента на нейната изобличителност: “Карикатурата не може да ласкае. Тя е бодване, одумка или бич. Но тя може да бъде и съвсем кротък източник на безобиден и кротък смях. Зависи от натурата на карикатуриста – дали е склонен да се задълбочава в същността на проблемите или се плъзга по повърхността им.” /Интервю във в. „Слово”, 17 окт. 1942/.

За контакти:

Доц. д-р Румяна Димитрова Лебедова РУ «Ангел Кънчев» - Филиал-Силистра
E- mail: Lebedova@abv.bg